

Zbornik radova “Historija Roma u Bosni i Hercegovini”,
Sarajevo: Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu; Zagreb:
Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar”, 2024, 309 str.

Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu objavio je krajem 2024. godine, u suizdavaštvu sa Institutom društvenih znanosti “Ivo Pilar” iz Zagreba, Zbornik radova “Historija Roma u Bosni i Hercegovini”. Publikacija je rezultat međunarodne naučne konferencije koju su ove dvije naučne institucije organizirale 22. februara 2024. godine u Sarajevu.

Simbolično, Zbornik je objavljen u godini u kojoj se navršilo 125 godina od rođenja Rade Uhlika, prvog bosanskohercegovačkog romologa, a objavljen je i kao devetnaesto izdanje u ediciji “Posebna izdanja” Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu.

Urednici ovog pionirskog poduhvata i izdanja su dr. sc. Sanja Gladanac-Petrović, naučna saradnica Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu, i dr. sc. Danijel Vojak s Instituta “Ivo Pilar” iz Zagreba.

Ova publikacija predstavlja izuzetno važan doprinos istraživanju historije romske zajednice u BiH, koja je često bila zanemarena u domaćoj historiografiji. Prema riječima

urednika, upravo je “indiferentan odnos prema povijesti Roma, koji je manifestiran u malom broju objavljenih naučnih radova, te izostanku naučnih skupova, tribina, okruglih stolova i sl. naveo ove dvije naučne institucije da organiziraju konferenciju kojom će podstaknuti istraživanja tema iz prošlosti bosanskohercegovačkih Roma, i time istaći značaj njihove povijesti kao sastavnog dijela historije Bosne i Hercegovine”.

Zbornik je pionirski poduhvat i ključni pomak u domaćoj historiografiji kada je riječ o ovoj temi, a ono što ga čini nezaobilaznim za svako ozbiljno proučavanje i istraživanje romske zajednice je i u radovima zasnovanim na primarnim izvorima (defteri, bujruclije, sudski spisi, popisi stanovništva), u kojima autori nude novu perspektivu na društveni, pravni i politički položaj Roma od osman-skog perioda do savremenog doba.

Romi su na prostoru Bosne i Hercegovine prisutni stoljećima, no naučni interes za Rome javio se u Bosni i Hercegovini mnogo kasnije, tek krajem 19. stoljeća.

Iako se naučno zanimanje za ovo pitanje u Bosni i Hercegovini javilo krajem 19. stoljeća, ipak možemo reći da su ona na početku, s obzirom na mali broj do sada objavljenih radova, ali i izostanak događaja o ovoj temi – konferencija, seminara, javnih skupova itd.

Prvi naučni rad, tačnije, antropološki rad o Romima u Bosni i Hercegovini objavio je 1896. godine Leopold Glück u *Glasniku Zemaljskog muzeja BiH*. Bio je to rad pod nazivom *Prilog fizičkoj antropologiji Cigana u Bosni i Hercegovini – Muhamedanski Cigani*, u kojem je autor donio osnovne podatke o Romima u BiH. Iste godine u *Sarajevskom listu* pojavio se folkloristički rad Ivana Zovke pod nazivom *Nešto o Ciganima*.

Sporadično zanimanje za Rome nastavljeno je i kasnije, u međuratnom razdoblju i u prvim decenijama nakon svršetka Drugog svjetskog rata.

Općenito, Romima u BiH u razdoblju od kraja 19. do kraja 20. stoljeća bavilo se tek nekoliko autora, nažalost, fragmentarno, s izuzetkom Rade Uhlika, i to iz različitih uglova – antropološkog, folklorističkog, etnološkog, historijskog i lingvističkog. Svaki od tih autora doprinio je boljem poznavanju romske problemati-

ke u našoj zemlji. Međutim, njihovo bavljenje Romima bilo je uzgredno i fragmentarno do pojave romologa i lingviste Rade Uhlika, koji se više od šest decenija bavio i koji je bio jedini u BiH koji se sistematski i isključivo bavio proučavanjem historije, jezika i kulture Roma.

Zbornik predstavlja prvi sveobuhvatan naučni doprinos o historiji Roma u BiH kroz različite epohe, perspektive i pristupe – od osmanskog perioda do savremenog doba. Kao takav pruža temeljne izvore i analize, te podstičaj (uključujući i osmanske izvore, popise stanovništva i opsežnu bibliografiju) za sva buduća istraživanja i buduće istraživače, ove zapostavljene i marginalizirane teme u našoj zemlji i šire.

Pokriva širok spektar tema koje na jednom mjestu osvijetljavaju višestoljetno prisustvo i položaj Roma na ovim prostorima kroz različite historijske periode. Na 314 stranica, uključujući predgovor urednika izdanja i direktora obaju Instituta, te biografije autora tekstova, i strukturno kroz 11 radova autora iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Njemačke i Švicarske rekonstruirana je društvena, politička i kulturna historija Roma u Bosni i Hercegovini – od njihova

prvog prisustva na bosanskohercegovačkom tlu, od osmanskog preko austrougarskog perioda, međuratnog perioda, Drugog svjetskog rata, pa sve do socijalističkog perioda.

Stephane Laederich u svom radu pod nazivom *Roma i Bosnia: Unravelling Sources from Ottoman Tax Registers to Linguistics* daje analizu osmanskih poreznih registara i lingvističke tragove Roma u BiH, kao izvora za historijsku rekonstrukciju, propituje kroz osmanske porezne dokumente ko su Romi, te ističe važnost jezičkih podataka za razumijevanje migracija i identiteta Roma.

Koristeći podatke koje pružaju bujrukdije, kao veoma važni i rijetki arhivski dokumenti o romskoj zajednici, a koje su izdali valije Ebu Bekir i Husrev Mehmed-paša, te bosanski valija Mehmed Salih Vedžihi-paša, autor Amir Džinić u radu *Romi u Bosanskom ejaletu* kroz prizmu bujrukdija prve polovine 19. stoljeća analizira položaj Roma u ovom periodu, a iz kojih se može vidjeti da su činili nered, krađe, razbojništva i sl. Komparativim pristupom autor istovremeno ukazuje i na to da nisu samo Romi bili skloni krađi, nasilju itd., odnosno predstavljanjem bujrukdija sličnog sadržaja nastalih u istom

periodu, u kojima se ne spominju Romi. Uzimajući u obzir turbulentna dešavanja na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, ne samo na području Bosanskog ejaleta već cijele Osmanske Države, autor smatra da bujrukdije zahtijevaju dublju analizu, pri čemu treba uzeti u obzir vrijeme njihova nastanka i širi kontekst zbivanja.

Rad Amile Kasumović pod nazivom *Romi u austrougarskom administrativnom diskursu u Bosni i Hercegovini na prijelomu 19. i 20. stoljeća* govori o širim društvenim stavovima, ali i politikama tog vremena, fokusirajući se na način na koji su Romi bili tretirani i predstavljeni u administrativnim dokumentima austrougarske vlasti.

Hana Younis kroz rad *Sudski spisi kao izvor za rekonstrukciju položaja Roma u austrougarskoj Bosni i Hercegovini* analizom sudskih spisa i arhiva i kroz konkretne pravne slučajeve prikazuje i društvene odnose, identitet i svakodnevni život Roma, interakcije s pravnim sistemom, te probleme s kojima su se suočavali kao oštećeni ili počinioci kaznenih djela "mali ljudi" s društvenih margina, ali i predrasude i načinu na koji su bili percipirani od strane tadašnjih vlasti.

Danijel Vojak i Paula Simon u tekstu pod nazivom *Položaj muslimanskih Roma na bosanskohercegovačkom području uoči Drugog svjetskog rata* istražuju njihov broj, te društveni, pravni i politički položaj muslimanskih Roma tzv. Bijelih Cigana u tridesetim godinama i godinama pred Drugi svjetski rat.

U radu *Komparacija nepoželjnosti Jevreja i Roma za ustaški režim* autorica Sanja Gladanac-Petrović analizira ideološke temelje i politiku ustaškog režima prema Jevrejima i Romima u BiH tokom Drugog svjetskog rata. Komparativnim pristupom, te kroz prizmu zakonodavstva, rasne politike i propagande autorica analizira položaj Jevreja i Roma, koji s uspostavom ustaškog režima postaju nepoželjna rasna kategorija, te propituje na koji su način ustaške vlasti definirale nepoželjnost Jevreja i Roma i da li se prema nepoželjnim pristupalo na isti način.

Danijel Vojak u radu *Mjesta masovnih zločina nad romskim stanovništvom na bosanskohercegovačkom području u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* dokumentira zločine koje su ustaške vlasti počinile u periodu 1941–1945. godine na području Nezavisne Države Hrvatske, a kroz

arhivsku građu, svjedočanstva i sekundarne izvore on mapira lokacije masovnih deportacija, zatvaranja i likvidacije Roma, odnosno konkretna mjesta u BiH gdje su Romi hapšeni, zatvarani i ubijani, uključujući lokalne zatvore, improvizirane logore i lokacije masovnih grobnica.

Sredinom 60-ih godina 20. stoljeća započinje i razvija se svjetski pokret tzv. otkrivanja Roma, koji je istaknuo važnost i potrebu za naučnim osvjetljavanjem tadašnjeg položaja Roma, njihove historije i identiteta, kulture i jezika. U radu pod nazivom *Institucionalno otkrivanje Roma u SR Bosni i Hercegovini* autorica Dženita Sarač Rujanac govori o ovom pokretu i njegovu utjecaju na prostorima bivše Jugoslavije, odnosno tadašnje SRBiH, te između ostalog, i o radu Instituta za proučavanje nacionalnih odnosa u Sarajevu u periodu 1983–1990. godine, koji je s velikim međunarodnim skupom *Jezik i kultura Roma*, održanim 1986. godine, ogromnu pažnju posvetio njihovoj jeziku i pitanju njihova kolektivnog identiteta, a časopis *Sveske* ovog Instituta objavio je niz članaka koji su se ticali Roma, njihove kulture i tadašnjeg položaja.

Rezultati popisa stanovništva jedan su od najvažnijih izvora u procesu istraživanja i rekonstrukcije etničke i nacionalne strukture stanovništva i demografskih promjena. U radu pod nazivom *Popisi stanovništva kao izvor za proučavanje romskog stanovništva u Bosni i Hercegovini (1879–1948)* autor Enes S. Omerović analizira popise stanovništva u BiH od prvog austrougarskog popisa 1879. godine, Kraljevine SHS/Jugoslavije, do prvog popisa u socijalističkom periodu 1948. godine, kao izvore za istraživanje demografskih kretanja, odnosno pouzdanost i iskoristivost rezultata popisa, s posebnim akcentom na romsko stanovništvo.

Prvi moderni popis stanovništva u BiH proveden je 1879. godine, odmah nakon austrougarske okupacije, kada su prikupljeni samo osnovni podaci o našem stanovništvu, nakon čega je do 1948. godine provedeno 7 popisa u tri različita državna okvira i sistema. Iako popisi stanovništva u navedenom periodu nisu pouzdani i, prema autoru, ne govore o broju Roma, već o njihovom najmanjem mogućem broju, ipak su najvažniji za demografsko kretanje stanovništva.

Rade Uhlik, akademik i prvi bosanskohercegovački romolog i jedan

od začetnika romologije na području bivše Jugoslavije, dao je najveći doprinos istraživanju kulture i jezika Roma u našoj zemlji. Upravo se Hedina Tahirović Sijerčić u tekstu pod nazivom *O Uhlikovom radu u historijskom kontekstu* bavi istraživačkim doprinosom radova Rade Uhlika u vezi s prevođenjem i bilježenjem romskih priča – njih ukupno 547, sakupljenih u periodu između 1926. i 1960. godine, a koje otkrivaju jezičke, kulturne i društvene slojeve u romskim narječjima, osobito u gurbetskom dijalektu romskog jezika, koji je bio fokus Uhlikovog istraživanja. Sam značaj tih pripovjedača ogroman je za razumijevanje načina života, religije, teritorijalne rasprostranjenosti i položaju Roma u historijskom i kulturnom kontekstu Bosne i Hercegovine.

Na kraju ovog Zbornika nalazi se veoma važan *Izbor iz bibliografije radova o povijesti Roma u BiH*, koji su priredili Danijel Vojak, Neven Kovačev i Sanja Gladanac-Petrović – dragocjen resurs za sve one koji žele dublje istraživati historiju Roma i koja obuhvata najvažnije članke, knjige, te naučne radove o Romima, ali pokazuje i razvoj interesa za romsku historiju kroz vrijeme, što u konačnici